

Czytając filozofów w towarzystwie filozofów

Kazimierz Ajdukiewicz, *Główne kierunki filozofii w wyjątkach z dzieł ich klasycznych przedstawicieli (Teoria poznania – logika – metafizyka – teoria wartości). Antologia z komentarzami dla szkół średnich i wyższych*, wyd. drugie rozszerzone opracował Jacek Jadacki, Warszawa 2011, Wyd. Naukowe Semper, ss. 546

Gdy w 1637 roku Kartezjusz przygotowywał do publikacji swoje dzieła naukowe, postanowił poprzedzić je metodologicznym wstępem. Tak powstała *Rozprawa o metodzie*, która z czasem weszła na stałe do kanonu dzieł filozoficznych, zajmując w nim poczesne miejsce. Podobną genezę miały *Zagadnienia i kierunki filozofii* Kazimierza Ajdukiewicza – praca ta została zamierzona jako wprowadzenie do II wydania antologii *Główne kierunki filozofii w wyjątkach z dzieł ich klasycznych przedstawicieli*, przygotowywanego przez autora w latach 40. XX wieku (pierwsze wydanie ukazało się w 1923 r.). Na skutek skomplikowanych okoliczności zewnętrznych to II wydanie nie doszło wówczas do skutku, a *Zagadnienia i kierunki* ukazały się w okrojonej formie i w bardzo ograniczonym dostępie¹. Mimo to, i mimo upływu czasu, stanowią i stanowią one nadal jeden z najpopularniejszych podręczników filozofii dostępnych w języku polskim, wykorzystywany zarówno przez nauczycieli i wykładowców do celów dydaktycznych, jak i przez czytelników zainteresowanych problematyką filozoficzną do samodzielnej lektury. Sama antologia, dostępna tylko w wydaniu przedwojennym, pozostawała od dłuższego czasu w zapomnieniu.

Stan ten może jednak ulec zmianie – nakładem wydawnictwa Semper ukazało się bowiem ostatnio drugie wydanie tej książki, przygotowane przez Jacka Jadackiego. Jest to wydanie rozszerzone – i to w bardzo dużym stopniu. Pierwotny materiał zajmuje zaledwie ok. połowy obecnego tomu. Zmiany w częściach poświęconych teorii poznania, logice i metafizyce są niewielkie – dodany został tylko artykuł Ajdukiewicza *Czas prawdziwy* oraz (do wstępu) tekst tegoż *O doznaniach estetycznych*. Nowa natomiast jest cała część czwarta, obejmująca teorię wartości. W obecnym wydaniu antologia składa się więc

---

¹ Więcej o skomplikowanych losach *Zagadnień i kierunków* można dowiedzieć się ze wstępu K. Szaniawskiego („Filozofia w oczach racjonalisty”) do ich II wydania z 1983 r. oraz „Wstępu” J. Woleńskiego do wyd. III z 2003 r., a o losach *Głównych kierunków* – z J. Jadackiego „Wprowadzenia do wydania drugiego” tej antologii.

ze wstępu, zatytułowanego „Główne zagadnienia filozoficzne”², autorstwa Ajdukiewicza, właściwych wypisów podzielonych na trzy części, poświęcone kolejno teorii poznania, logice, metafizyce i teorii wartości, oraz „Słowniczka wyrazów i zwrotów staropolskich i obcych” i „Tablicy synchronistycznej” (obu opracowanych pierwotnie przez Ajdukiewicza i uzupełnionych przez Jadackiego), nie licząc „Wprowadzeń” do obu wydań, indeksów i wykazu skrótów.

Jak dowiadujemy się z zachowanego w archiwum Ajdukiewicza maszynopisu (cytowanego przez Jadackiego we „Wprowadzeniu do wydania drugiego”), w planowanym po wojnie drugim wydaniu zamierzał on wprowadzić pewne zmiany – w szczególności usunąć dział poświęcony logice, rozszerzyć natomiast część metafizyczną, tak by objęła ona również zagadnienia determinizmu, celowości oraz Boga i nieśmiertelności duszy. Układ antologii miał więc odpowiadać układowi treści, który znamy z *Zagadnień i kierunków filozofii*. We wspomnianym maszynopisie Ajdukiewicz zapowiadał również wydanie drugiego tomu, obejmującego zagadnienia etyczne. Przygotowując obecną edycję antologii, Jadacki nie wykorzystał szczegółowych sugestii Ajdukiewicza co do zmian w jej pierwszych częściach, uzupełnił ją jednak, jak to już zostało wspomniane, o obszerną część poświęconą problematyce aksjologicznej.

Projekt usunięcia części logicznej Ajdukiewicz uzasadniał jej odmiennym od innych nauk filozoficznych charakterem – ujawniającym się m.in. w tym, że właściwym źródłem do nauki logiki nie są już teksty klasyczne, lecz podręczniki. W świetle dzisiejszej praktyki wypada zgodzić się z tą diagnozą, a lektura odpowiedniej części antologii jeszcze ją potwierdza – choć tylko częściowo. W dziale „Logika” pomieścił bowiem Ajdukiewicz teksty należące do logiki szeroko rozumianej, z uwzględnieniem metodologii nauk. O ile zatem wymyki poświęcone logice matematycznej (jak tekst Couturata *Główne twierdzenia logiki algorytmicznej* z 1912 r.) mogą dziś zainteresować jedynie historyków tej dyscypliny, o tyle np. polemika W.K. Clifforda i J.St. Milla na temat wyjaśniania naukowego okazuje się zaskakująco aktualna, analogiczne spory (choć oczywiście odpowiednio uwspółcześnione) toczyły się bowiem również w XX wieku i toczą do dziś. Podobnie na zachowanie zasługiwałyby – stosunkowo obszerny jak na warunki tej antologii i napisany specjalnie do niej – tekst Kazimierza Twardowskiego poświęcony podziałowi nauk (*O naukach apriorycznych... i naukach aposteriorycznych...*), stanowiący klasyczne wprowadzenie do problematyki również obecnie dyskutowanej. Ogólnie zatem decyzję, by w obecnym wydaniu antologii – wbrew późniejszym projektom Ajdukiewicza – zachować część logiczną, uznać należy za trafną. Wypada jednak żałować, że zrezygnowano z planowanego przezeń rozszerzenia działu metafizycznego. Na podstawie cytowanego we „Wprowadzeniu” spisu treści można wnosić, że

---

² Wstęp ten stał się później podstawą *Zagadnień i kierunków filozofii*.

proponowane teksty – poświęcone np. zagadnieniom przyczynowości i celowości – także dziś byłyby zarówno interesujące dla czytelników, jak i przydatne w praktyce dydaktycznej.

O ile wiadomo, Ajdukiewicz nie pozostawił szczegółowego planu zamierzonego II tomu wypisów. Prezentowany w niniejszym wydaniu zestaw tekstów aksjologicznych (podzielonych na rozdziały poświęcone kolejno: antropologii, etyce i estetyce) jest więc w pełni autorskim wyborem Jadackiego. Zamieszczone są w nim wyłącznie teksty autorów polskich – przede wszystkim tych związanych ze Szkołą Lwowsko-Warszawską, ale nie tylko. I choć piszącej te słowa proporcje – zgodnie z którymi problematyka aksjologiczna zajmuje tyle samo miejsca, ile teoria poznania, metafizyka i logika razem wzięte – wydają się nieco zachwiane, przyznać trzeba, że zgromadzone w tej części teksty stanowią dobre, proste i przystępne wprowadzenie do zagadnień teorii wartości. Wiele z nich (jak artykuł Witwickiego *Czy prawda obowiązuje zawsze?*) może też stanowić znakomity punkt wyjścia do dyskusji prowadzonych np. w ramach lekcji czy konwersatoriów z etyki.

Należy poświęcić kilka słów także doborowi konkretnych tekstów. W niektórych przypadkach decyzje były oczywiste – nie sposób przygotować takiej antologii nie sięgając po dzieła Platona, Arystotelesa, Kartezjusza, Locke’a, Hume’a czy Kanta. Oprócz tych nazwisk znajdujemy jednak w antologii wielu autorów mniej znanych, dziś już zapomnianych czy takich, którzy – jak Helmholtz czy Smoluchowski – uprawiali refleksję filozoficzną na marginesie swojej właściwej działalności naukowej. Podobnie jak w przypadku wyboru dokonanego przez Ajdukiewicza, i w nowej części wypisów znaleźć można nazwiska nieoczywiste, jak choćby Sebastiana Petrycego z Pilzna, Andrzeja Maksymiliana Fredry czy Macieja Sarbiewskiego. Taki dobór autorów – wykraczający poza przewidywalny kanon – sprawia, że prezentowana antologia wyróżnia się na tle propozycji tego typu, daje ponadto możliwość zapoznania się z tekstami trudniej dostępnymi, a wartościowymi, oraz wykorzystania ich w dydaktyce.

Najbardziej charakterystycznym rysem antologii Ajdukiewicza było opatrzenie przytaczanych fragmentów tekstów klasycznych komentarzami. Motywy tej decyzji sam Ajdukiewicz wyjaśniał w przedmowie do planowanego drugiego wydania następująco: „Wypisy zaopatrzyłem w uwagi wyjaśniające i naświetlające krytycznie przedstawiane w nich poglądy; uwagi te mają ułatwić Czytelnikowi lekturę i zaprawić go w ostrożnym i krytycznym przyjmowaniu cudzego słowa” (s. 11). Ten sam zabieg zastosował również Jadacki, opatrując komentarzami zarówno przytaczane teksty, jak też – czasami nie dość ściśle – komentarze Ajdukiewicza. Komentarze obu redaktorów stanowią znaczną część książki (umieszczane są zwykle w przypisach, a tych jest aż 1130, z czego tylko nieliczne są przypisami autorów przytaczanych tekstów).

Komentarze Jadackiego można z grubsza podzielić na trzy grupy (pomiając przypisy zawierające krótkie notki biograficzne wspomnianych w tekście osób). Po pierwsze, są to lapidarne uwagi, dygresje i skojarzenia, które przychodzą do głowy czytelnikowi w czasie lektury (por. np. s. 258, przyp. 624). Uwagi tego typu niektórzy czytelnicy lubią nawet dopisywać na marginesie czytanych książek. Wydaje się, że z takich odredaktorskich komentarzy z powodzeniem można by zrezygnować – należy jednak dodać, że w całej książce jest ich zaledwie kilka.

Na drugą grupę komentarzy składają się krótkie wyjaśnienia pojęć (niekiedy rozszerzone w stosunku do ich określeń w „Słowniczku”, np. definicja aksjomatu, por. s. 28, przyp. 52), w szczególności – pozafilozoficznych (np. definicja mitologicznej syreny, por. s. 66, przyp. 137). Za ich wprowadzeniem kryje się chyba przekonanie o niewielkiej wiedzy ogólnej ewentualnych czytelników antologii – i, niestety, w wielu przypadkach to założenie się zapewne potwierdzi. Przypisy tego rodzaju traktować więc można jako smutny znak czasów.

Najobszerniejszą, trzecią grupę przypisów tworzą komentarze filozoficzne *sensu stricto*, w których Jadacki rekonstruuje i uściśla wypowiedzi autorów tekstu głównego. Tego typu komentarze uznać należy za jedną z największych zalet prezentowanej antologii. Znaleźć można wśród nich zarówno eksplikacje poszczególnych nie dość jasnych zdań, jak i zwięzłe rekonstrukcje dłuższych wywodów. Niekiedy zaś teksty analizowane są w kolejnych przypisach krok po kroku, niemal zdanie po zdaniu (np. fragmenty *Medytacji o pierwszej filozofii* Kartezjusza). Pozwala to odbiorcom – wśród których będą zapewne, zgodnie z podtytułem antologii, uczniowie szkół średnich i wyższych – lepiej zrozumieć czytane teksty, a także nauczyć się je czytać uważnie i krytycznie, a następnie wykorzystać te umiejętności do samodzielnej lektury innych tekstów – nie tylko filozoficznych³.

Podsumowując, raz jeszcze należy zwrócić uwagę na podstawowe zalety omawianej antologii: oryginalność w doborze tekstów oraz eksplikacyjne i krytyczne komentarze, którymi są one opatrywane. Te dwie cechy czynią z *Głównych kierunków filozofii* zarówno interesującą lekturę, jak i znakomity podręcznik, poszerzający nie tylko wiedzę faktyczną uczniów i studentów, ale także kształtujący umiejętność krytycznej analizy tekstu.

Joanna Gegotek

---

³ Przyzwyczajenie do takiej aktywnej i krytycznej lektury powstaje już podczas czytania antologii – w miarę postępów w jej poznawaniu czytelnik coraz częściej odczuwa już to brak redakcyjnego komentarza w miejscu, w którym uważałby go za potrzebny, już to chęć skomentowania samych komentarzy.